

در جستجوی هویت شهری تبریز

تحقیق و تألیف: جواد بهمنش‌راد

زیر نظر شورای انتشارات
میر محمد غراوی، ابولفضل مشکینی، محسن وطن‌خواهی،
مجید جالوندی، نادر نجیمی، غلامرضا میثاقیان

دفتر معماری و طراحی شهری
انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری

سرشناسنامه
عنوان و نام پدیدآور : بهمنش‌راد، جواد
در جستجوی هویت شهری تبریز / تحقیق و تألیف جواد بهمنش‌راد؛ [برای] وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری.
موضوع : تهران؛ مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، ۱۳۸۹
موضوعات ظاهری : ۲۴۲ ص. مصور، نقشه.
فروست : وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری؛ ۱۲۸
شابک : ۹۷۸ ۶۰۰ ۵۳۹۲ ۰۷۴
وضعیت فهرست نویسی : فنی
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : تبریز
شناسه افزوده : ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
شناسه افزوده : ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری.
رده بندی کنگره : ۱۳۸۹ پ ۴۶ / پ ۷۹ / DSR
رده بندی دیویی : ۹۵۵/۳۲۲۲
شماره کتابشناسی ملی : ۱۷۵۴۶۱

وزارت مسکن و شهرسازی
مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی
شهرسازی و معماری

وزارت مسکن و شهرسازی
معاونت شهرسازی و معماری
دفتر معماری و طراحی شهری

در جستجوی هویت شهری تبریز

تحقیق و تألیف: جواد بهمنش‌راد

طراح گرافیک: آوا ناکری فردی

بازخوانی متن: شادی جلیلی

ناشر: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری

چاپ اول: ۱۳۸۹

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸ ۶۰۰ ۵۳۹۲ ۰۷۴ ISBN: 978-600-5392-07-4

* کلیه حقوق کتاب برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران - خیابان ولی عصر - بالاتر از میدان ونک - خیابان شهید خدای - شماره ۵۶

تلفکس: ۸۸۷۷۹۶۵۹ - ۸۸۷۷۹۹۸۱

http://www.causar.gov.ir Email: info@causar.gov.ir

این کتاب از طرف وزارت مسکن و شهرسازی به صورت اهدایی توزیع می‌شود.

بسمه تعالی

مقدمه

معماری و شهرسازی در ذات خود دارای دو وجه صورت (عرض، ظاهر) و معنی (ذات، جوهر، باطن) است. در عین آنکه این دو وجه دارای ارتباط مستقیم با یکدیگر هستند. لیکن صورت را «مشاهده» نموده و معنی را «احساس» می‌کنیم. به عبارت دیگر وجه صورت آن مادی و وجه جوهری آن معنوی است. بنابر این آنچه که در باب هویت در معماری و شهرسازی بیان می‌شود بیشتر از آنکه جنبه کالبدی و مادی داشته باشد بار معنایی دارد؛ اما در عین حال:

زان می‌نگرم به چشم سر در صورت زیرا که ز معنی است اثر در صورت

این عالم صورت است ما در صوریم معنی نتوان یافت مگر در صورت

بنابراین برای بازیابی هویت یا معنی معماری و شهرسازی گریزی از مشاهده و مکاشفه آثار معماری و شهرسازی گذشته نیست. زیرا به دلیل نسیان معرفت و درک ناقص از هویت، امروزه شاهد آشفته‌گی در ظاهر طرح‌های معماری و شهرسازی هستیم.

آنچه که معماری و شهرسازی هویت‌مند خوانده می‌شود از یک سوره‌یسه در مبانی نظری اعتقادی و از دیگر سوره‌یسه در فرهنگ و تمدن دارد. به عبارت دیگر تمدن و دیرینگی از مهمترین عوامل موثر در هویت‌مندی است. زیرا تبلور کالبدی مفاهیم اعتقادی و فرهنگی نیازمند گذشت زمانی متناسب است.

با عنایت به آنچه گفته شد می‌توان معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی را معماری «شهرسازی» هویت‌مند خواند. زیرا دربرگیرنده گستره‌ای از «عملکرد» که پاسخگوی ابتدایی‌ترین نیازهای دنیوی آدمی است و «فضا» که برآورنده‌ی نیازهای متعالی و معنوی او است.

تدوین کتاب‌های «در جستجوی هویت شهری» کوششی مقدماتی جهت درک معنی از ظاهر شهرها و معماری آنها است. بدون تردید برای دستیابی به «هویت شهری» در دوره معاصر نیازمند مطالعه، مشاهده و مکاشفه اصول، معیارها و ارزش‌های موجود در معماری و شهرسازی در ابعاد وسیع‌تری هستیم.

امیدواریم انتشار این کتاب زمینه‌ساز انجام سایر مطالعات و اقدامات مورد نیاز جهت بازیابی هویت معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی باشد.

میرمحمد غراوی

معاون شهرسازی و معماری

پیشگفتار ناشر

ایران به عنوان یکی از کشورهای تمدن ساز و پیشرو در علوم مختلف، همیشه در تاریخ بشری مورد توجه سایر ملل قرار داشته و دارد. آنچه که کشور پهناور ایران را از سایر کشورهای متمدن متمایز می نماید، رویکرد توجه محض به انسان و ارتباط آن به عالم ماورای زمینی بوده است، از آن زمان که انسان به دنبال یک ارتباط معنوی پیرامون خود برای تسکین مشکلات و تکیه به یک نیروی لایزال می گشت انسان ایران زمین، دست به ساخت زیگورات ها (به عنوان مثال چغازنبیل) و یا به دنبال یک الهه مهربان و هستی بخش برای لمس وجود آن هستی بی همتا رو به آسمان می نمود و محبوب خود را در آسمان ها طلب می نمود، اینجا همان زمانی بود که انسان ایرانی پایه های تمدنی خود را با توجه به گذشته اش بنا نمود و هویت ایرانی شکل منسجم تر و در طول تاریخ تاکنون، شکل کاملی یافته است، بدیهی است در کشور پهناور ایران هر شهر و منطقه ای و هر کوی و برزنی با توجه به سابقه و تأثیر پذیری خود از یک مقیاس بزرگتر، ارزش هایی را کسب نمود که تحت شرایط زمان و مکان، فرم های متفاوت تر در مقایسه با یکدیگر ولی در انسجام کامل با محور اصلی بروز و ظهور کالبدی نمود، که در این مقوله به **هویت شهری** تبریز اشاره می گردد.

پرداختن به هویت شهری و معماری مناطق مختلف کشور و سعی در حفظ و حراست از ارزش های آن، همچنین اقدام در جهت مداوم این ارزش ها در خلال اجرای طرح ها و پروژه ها و برنامه ریزی ها، موضوعی است که وزارت مسکن و شهرسازی برای دستیابی به آن تلاش بی وقفه و پیگیری گسترده ای آغاز کرده است.

علی رغم دشواری های مربوط به انجام اقدامات اینگونه، تاکنون با همت همکاران پرتلاش موفق به انجام چند مورد گردیده است که امید می رود در تجربه حاضر، اقدامات اخیر بتواند به غنای مجموعه و طبیعتاً به تجربیات علمی حاصل از زحمات دوستان، همکاران و کارشناسان بیفزاید و جامعه علمی و تخصصی کشور و همچنین رضایت نسبی آنانی که دلشان برای این مرز و بوم می تپد را بتوان تحصیل نمود و مرجعی برای به دست آوردن اطلاعات ارزشمند باشد، لذا در همین جا بر خود واجب می دانم که بهره برداران از این اثر نفیس چنانچه کاستی هایی را در زمان مطالعه رویت می نمایند، «مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری» را از موضوع مطلع بلکه انشاء الله در شمارگان آینده، نسبت به رفع اشکال آن با همکاری سایر دست اندرکاران اقدام

لازم را به عمل آورد. لذا، ناشر «مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری» خرسند است که با تقبل مسئولیت خطیر چاپ و نشر این آثار به برقراری چرخه تولید دانش فنی، تجربه علمی و بازگشت نتایج برای پربار کردن هرچه بیشتر آرا و نظریات علمی مساعدت و انشاءالله دین خود را نسبت به تحقق این هدف ملی ادا نماید.

مجموعه همکاران اینجانب در مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری با دقت فراوان و تحمل رنج و سختی‌ها، تلاش کرده‌اند با دقت نظر و حفظ امانت از طرف وزارت متبوع و محققین زحمتکش و پرتلاش، امیدوارند که از مجموعه حاضر که به نظر همچون خشتی استوار و بنیادین برای ایجاد بنای متین در مطالعات هویت شهری و معماری این سرزمین کهنسال و دیرپا اقدام نموده، در آینده نیز شاهد نتایج علمی و اجرایی قوی‌تر و انشاءالله بستر و زمینه‌ای مناسب برای اقدامات پژوهشی عمیق‌تر گردد. قطعاً تجربه حاضر یک گام از هزاران گامی است که می‌بایست همه اندیشمندان، دانشگاهیان، مراکز پژوهشی، متخصصین و دانشجویان در جهت ارائه و کشف واقعیت‌های منجر به معرفی «هویت» بردارند. این مهم وظیفه‌ای است که می‌بایست هم از طریق قانونگذاران، دولتمردان، محققین و مراکز پژوهشی به صورت جدی به آن توجه و سرمایه‌گذاری‌های زیادی برای کشف و استخراج تجربیات گذشتگان به عمل آورند، البته جای شکرگزاری و سپاس، هم از قانونگذاران و هم دولتمردان دارد که در «برنامه‌های سوم و چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران» تحت یک ماده قانونی به آن توجه داشته‌اند مع الوصف تا حصول به نتیجه مطلوب راه طولانی در پیش است. در پایان باید اذعان کرد که بدون بهره‌گیری از نتایج زحمات بزرگان، دانشمندان، هنرمندان، محققین و کارشناسان ارجمندی که سالهای گرانبهای عمرشان را صرف فرهنگ و تاریخ این سرزمین نموده‌اند برداشتن این گام میسر نبود، که متأسفانه ذکر نامشان در این مختصر، مقدمه را طولانی خواهد کرد و در همین جا از همه آن عزیزان کمال تشکر و سپاس (از زحمات آن) به عمل می‌آید، همچنین از همکاران عزیز خودم در واحد انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری نیز کمال تشکر را دارم، آرزو مندم که مجموعه حاضر مورد توجه عزیزان قرار گیرد، همچون گذشته منتظر نقطه نظرات ارشادی و اصلاحی شما هستیم.

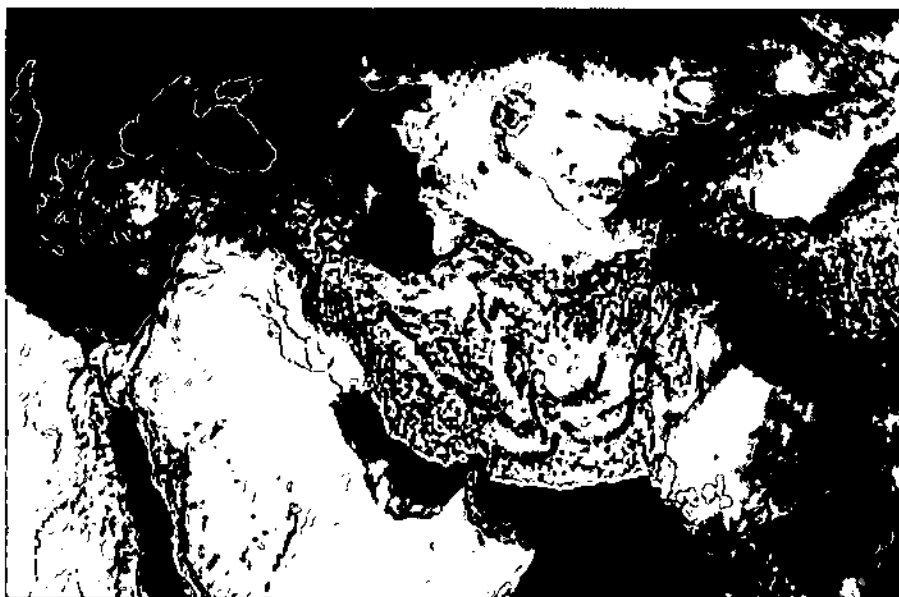
ابوالفضل مشکینی

رئیس مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری

۲۳۰	چند مجموعه مسکونی با ارزش
۲۳۰	چند قطب تاریخی با ارزش دیگر
۲۳۲	باغ ایل گلی (شاه گلی)
۲۳۴	خیابان کشی های جدید
۲۳۶	الگوها
۲۳۷	استقرار و رابطه الگوهای فضایی مسکن
۲۴۰	بررسی معمارانه بناهای تبریز
۲۴۱	جبهه های ساخته شده
۲۴۳	جهت گیری ساختمان
۲۴۴	همسایگی
۲۴۵	نحوه استقرار ورودی نسبت به همسایگی
۲۴۶	نحوه استقرار ورودی نسبت به محور اصلی و فرعی
۲۴۹	فضاهای مستقر در راستای محور اصلی بنا
۲۵۲	فضاهای مستقر در راستای محور فرعی
۲۵۴	ورودی
۲۵۵	هشتی
۲۵۶	طنبی
۲۵۹	کله ای
۲۶۰	حوضخانه
۲۶۲	حیاط بیرونی
۲۶۵	حیاط اندرونی
۲۶۶	ایوان
۲۶۹	پله
۲۷۰	واحدهای سازنده شهری
۲۷۰	الگوهای غالب بدنه سازی
۲۷۸	میادین
۲۷۹	مجموعه ابنیه اطراف میدان
۲۸۱	تیپولوژی میادین
۲۸۳	چگونگی اتصال معابر به میادین
۲۸۳	پل ها
۲۸۶	شناخت تاب بافت تبریز
۲۸۸	ساخت فیزیکی و مرفولوژیک
۲۸۷	ترکیب بافت شهر (کاربری کیفی)

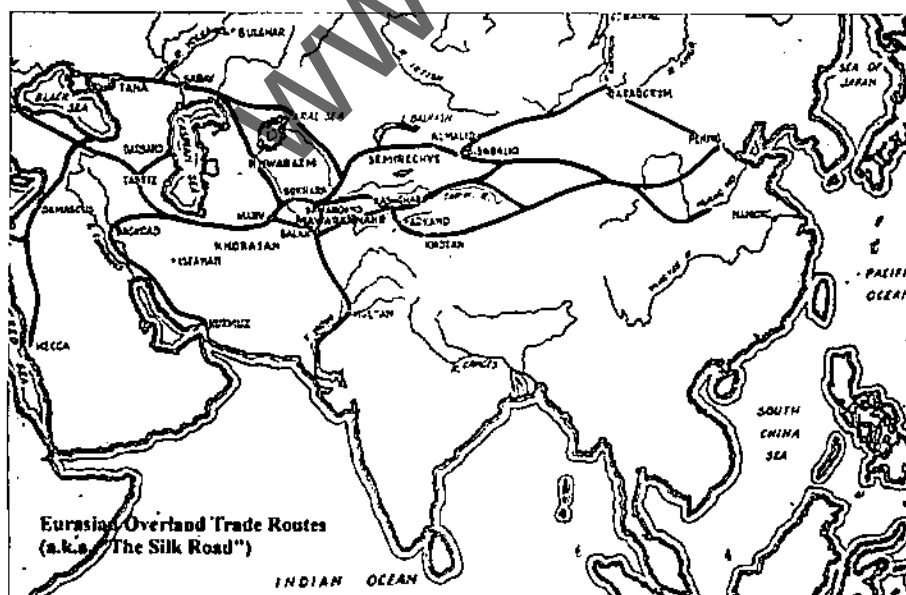
۳۰۱۴	اقدامات شهرسازی و ساختار شهری جدید تبریز در سال‌های پس از ۱۳۰۰	۲۹۴
۳۰۱۵	ساختار شهری جدید و ویژگی‌های آن	۳۰۲
۳۰۱۷	اصول معماری ایرانی	۳۰۴
۳۰۱۷.۱	شیوه‌های معماری ایرانی	۳۰۶
۳۰۱۷.۱.۱	شیوه آذری	۳۰۷
۳۰۱۷.۱.۲	ویژگی‌های معماری شیوه‌ی آذری	۳۱۰
۳۰۱۷.۱.۳	شیوه اصفهانی	۳۱۹
۳۰۱۷.۱.۴	مهاجران تبریزی، بنیان‌گذاران مکتب هنری اصفهان	۳۱۹
۳۰۱۸	شهر درون‌گرا	۳۱۹
۳۰۱۹	الگوهای رایج مسکن شهر تبریز	۳۳۰
۳۰۲۰	تحلیل نما	۳۳۳
۳۰۲۱	بررسی جهت استقرار ابنیه مسکونی	۳۳۵
۳۰۲۲	بررسی تعدادی از آثار باقیمانده تبریز	۳۳۶
۳۰۲۲.۱	ربع رشیدی	۳۳۶
۳۰۲۲.۲	مسجد حسن پادشاه	۳۴۹
۳۰۲۲.۳	مسجد و بقعه صاحب الامر	۳۵۱
۳۰۲۲.۴	مسجد و مدرسه صادقیه	۳۵۲
۳۰۲۲.۵	مقبره الشعرا	۳۵۲
۳۰۲۲.۶	مزار سید حمزه	۳۵۴
۳۰۲۲.۷	مسجد جامع	۳۵۶
۳۰۲۲.۸	مسجد جامع علیشاه (ارک)	۳۵۷
۳۰۲۲.۹	مسجد استاد و شاگرد	۳۶۴
۳۰۲۲.۱۰	مسجد کبود	۳۷۲
۳۰۲۲.۱۱	مسجد و مدرسه حاج صفر علی	۳۹۲
۳۰۲۳	ساختار بصری و ادراکی و سیمای شهر	۴۰۰
۳۰۲۳.۱	بررسی کیفیت و ساختار سیمای شهری مجموعه شهری تبریز	۴۰۰
۳۰۲۴	عوامل سازنده سیمای شهر	۴۰۱
۳۰۲۵	مناظر شهری مجموعه شهری تبریز	۴۰۶
۳۰۲۵.۱	مناظر شهری - طبیعی	۴۰۶
۳۰۲۵.۲	میراث طبیعی	۴۰۷
۳۰۲۵.۳	میراث فرهنگی و معماری	۴۰۷
۳۰۲۵.۴	فضاهای تفرجگاهی محدوده مجموعه شهری	۴۰۸
۳۰۲۵.۴.۱	فضاهای تفرجگاهی طبیعی	۴۰۸

۴۰۹		۳۰۲۵۰۴۰۲	فضاهای تفرجگاهی غیرطبیعی
۴۰۹		۳۰۲۵۰۵	چشم اندازهای تبریز
۴۰۹		۳۰۲۵۰۵۰۱	چشم اندازهای شهری
۴۱۰		۳۰۲۵۰۵۰۲	چشم اندازهای روستایی
۴۱۱		۴	جمع بندی
۴۲۴		۵	آثار ثبت شده تبریز
۴۴۰		۶	منابع و مآخذ

جایگاه فلات ایران و همسایگانش

معمولاً اولین سوالی که از یکدیگر می‌پرسند این است: «اهل کجایی؟». کجایی بودن نشان دهنده وجه بومی، مکانی و سکونتگاهی فرد است که بدان تعلق دارد. آن را وطن، خانه و بوم خود می‌داند و نسبت به آن احساس دلبستگی و افتخار می‌کند و علاقه‌مند به درخشش و برجستگی آن نسبت به سایر مکان‌ها است. وابستگی‌های وطنی و بومی و سکونتگاهی حتی در مهاجرت‌های درازمدت نیز کمتر زایل شدنی است و کمتر انسانی وجود دارد که پس از سال‌ها دوری از وطن و بوم خود، در آرزوی وصال و بازگشت به آن نباشد. تعلق مکانی در کنار وطن‌گرایی و ناسیونالیسم به فرد هویت می‌بخشد. به طوری که افراد دور از وطن و

راه ابریشم - مأخذ: اینترنت